

INTRODUCCIÓ

Catalunya, igual que els altres països ibèrics, comença a aparèixer amb fesomia pròpia ben definida durant la Reconquesta. Però Catalunya és l'única nacionalitat peninsular que neix més enllà dels Pirineus plenament vinculada a Europa. S'estructura sota els auspicis de l'imperi carolingi. És en harmonia amb el desplegament d'aquest imperi que Girona és reconquerida als àrabs l'any 785 i Barcelona el 801.

Independitzats ja dels reis francs, els comtes de Barcelona es convertiran en reis d'Aragó, alhora que estenen llurs dominis per l'Occitània, amb la qual Catalunya, des de segles, ja es trobava més o menys vinculada.

De la mateixa manera que la princesa Dolcine·la va fer donació de la Provença i d'altres territoris occitans al seu espòs, el comte de Barcelona Ramon Berenguer III (13 de gener de 1113), Ramir d'Aragó, en virtut del casament de la seva filla Perone·la amb Ramon Berenguer IV, renuncià als seus drets reials a favor del seu gendre. És, per tant, la dinastia catalana la que s'instaura a Aragó. És per això que l'idioma de la Cort aragonesa és el català; és en català que parlen i escriuen els reis aragonesos i els seus cronistes -Bernat Desclot, Ramon Muntaner, Bernat Metge...-. Per aquest motiu, i a causa de l'especial posició geogràfica de Catalunya, malgrat que el nom d'Aragó és l'usat més sovint per a designar la confederació catalanoaragonesa, és únicament la llengua catalana la que arrela a Mallorca i en la quasi totalitat del País Valencià quan aquests dos regnes son arrabassats als àrabs.

És Catalunya, on va creixent una sòlida i potent burgesia, la qui duu la iniciativa i el pes principal en l'expansió mediterrània, en virtut de la qual entren a formar part de la confederació Sardenya, Còrsega, Sicília i els ducats d'Atenes i Neopàtria, on el català esdevé idioma oficial al costat de l'idioma de cada una d'aquestes terres. És en català que s'escriu la literatura més vàlida de la Corona d'Aragó. Hi escriuen Ramon Llull, Arnau de Vilanova, Jordi de Sant Jordi, Anselm Turmeda, Eiximenis, Vicenç Ferrer, Ausiàs March, Roís de Corella, Jaume Roig, Joanot Martorell ...

Tenim que «als segles XIII i XIV havien ja creat un Estat a la costa hispànica nord-oriental, i al mar mediterrani un imperi, que per tota mena de trets complementaris mereixien d'ésser qualificats com a catalans», subratlla Pierre Vilar, i continua:

«En una confederació esdevinguda una de les grans potències de l'edat mitjana, el nucli inicial del comtat ha guardat sempre, per l'origen dels

sobirans, però sobretot pel seu propi vigor intern, la consciència de dirigir i d'organitzar. (...) Al comtat, naturalment bastant pobre, la prosperitat econòmica ha pres un desenvolupament sorprenent, el motor del qual és el tràfic marítim, però la garantia del qual és la producció interior a tots els nivells. L'equilibri social ha estat suficient per a evitar, malgrat la rigidesa jurídica del regim senyorial, uns trencaments interns massa sensibles. Una llengua s'ha ennoblit per un ús diplomàtic, administratiu i literari. Cultura i espiritualitat n'han estat marcades. (...) A llur temps, els missatgers catalans arriben a Tartària, Barcelona dona les seves lleis a Atenes, Jaume II es fa protector dels Sants Llocs; la cartografia catalana és a l'avantguarda del moviment marítim científic». ¹ Unes pàgines enllà, el mateix Pierre Vilar comenta: «Els milers de registres de la Cancelleria dita aragonesa escrits gairebé íntegrament en català són un argument de pes contra la tesi que només voldria salvar el nom de «regne d'Aragó» de la realitat històrica nascuda entre els segles XII i XIV. I encara més, contra la tesi que nega als catalans, àdhuc medievals, tota capacitat de creació política!». ²

Pierre Vilar s'ha adonat que el signe més clar de reconeixement de la col·lectivitat catalana «és la llengua»; i posa en relleu que «existeix un *patriotisme lingüístic* del qual Muntaner és el millor representant; quan vol dir, d'un home o d'un país, que forma part de la comunitat catalana, diu que parla -o que hom hi parla- el «pus bell catalanesc del món». Que a la noció de «parlar» -fa notar Pierre Vilar- s'hi afegeixi la noció de *parlar bé* és particularment significatiu. ³ I ens assenyala que aquest és un fet «rar a l'edat, mitjana»; tan rar que el qualifica de «*colpidor*». ⁴ És aquest un fenomen que enclou, per igual, totes les classes socials, tots els estaments de Catalunya:

«En cap moment les classes populars no abandonaran un sentit més vague, però a vegades més violent, de grup; per a elles tothom qui no parla català és estranger» ⁵

---

¹Pierre Vilar: La Catalogne dans l'Espagne moderne. Recherches sur les fondements économiques des structures nationales, «Bibliothèque Générale de l'Ecole Pratique des Hautes Etudes. VI Section», S.E.V.P.E.N., París 1962. Tant ací com en altres casos en què cito textos d'aquesta obra, em valc de la versió catalana d'Eulàlia Duran: Catalunya dins l'Espanya Moderna. Recerques sobre els fonaments econòmics de les estructures nacionals, Edicions 62, Barcelona, 4 volums. El text ara transcrit correspon al vol. II, pàg. 129.

²Ibid., II, pàg. 134.

³Ibid., II, pàg.133.

⁴Ibid., II, pàg. 133.

⁵Ibid., II, pàg. 135.

Francisco Elías de Tejada, en *Las doctrinas políticas en la Cataluña medieval*, exclama:

«Que en catalán habló por vez primera la idea de la libertad moderna por boca de Eiximenis, catalana fue la legión de juristas que trazó la primera doctrina con raíces sociológicas de una monarquía limitada, de Cataluña surgió con Ramón Llull y con San Ramón de Penyafort la idea de misión que substituye a la de cruzada superándola en el cerrado respeto a la dignidad humana.»⁶

Aquest sentit de respecte i de llibertat és una constant en l'expansió mediterrània de la confederació catalano-aragonesa. Seguint l'estructura d'aquesta confederació, l'imperi que en resulta esdevé, en la seva articulació, més democràtic, més equilibrat i més flexible que la Commonwealth britànica, a la qual es va avançar en cinc segles.

«El principado -acaba dient Elías de Tejada- es la patria aborígen de ese *selfgovernment* que hoy se quiere presentar por los anglosajones como la feliz alianza que sintetiza al imperialismo con la libertad política.»⁷

No podem oblidar que les Corts de Catalunya, existents ja l'any 1214, són el Parlament més antic de l'Europa continental; més antic que el Parlament d'Anglaterra, que data del 1265. Anteriors al Parlament català, només han existit els d'Islàndia i el de l'illa de Man.⁸

Les Corts catalanes neixen amb un sentit de tolerància bastant superior al que fou comú durant els segles XIII i XIV. Amb Pere II (1283) té estat legal un nou concepte de Constitució, com el tenen també el de les Corts. Queda assentat un precedent que fins llavors no s'havia donat a Europa: les lleis paccionades. Aquestes lleis eren fruit d'un conveni que cal complir, perquè a Catalunya la simple voluntat del príncep manca de força de llei si s'oposa a les Constitucions. El rei no pot legislar per ell mateix i està tan obligat al compliment de les Constitucions com els seus súbdits. A Catalunya, les Constitucions tenien preferència sobre qualsevol altra font de dret. És per això que no significaran cap novetat les Corts celebrades a

---

⁶Francisco Elías de Tejada : *Las doctrinas Políticas en la Cataluña medieval*, Aymà Editor, Barcelona 1950, pàg. 13.

⁷Ibid., pàg.13.

⁸Les Corts catalanes van néixer de les assemblees de la Pau de Déu i la Treva del Senyor, iniciades a Narbona l'any 990 i continuades a Toluges els anys 1021, 1027 i 1065-1066.

Barcelona l'any 1599, amb Felip II (III de Castella). Hi era promulgada la següent constitució:

«Cap. XVI.- Per quant les Constitucions de Catalunya, Capítols i Actes de Cort no es poden fer sinó en les Corts Generals, i sia de justícia que les coses se desfacen amb la mateixa solemnitat que se són fetes: Per tant estatuim i ordenam que les Constitucions de Catalunya, Capítols i Actes de Cort no puguen ésser revocades, alterades ni suspeses, sinó en Corts Generals i que, si contrari serà fet, que no tinga ninguna força ni valor.»⁹

Les Constitucions emanades de les Corts de Barcelona de l'any 1599, en les quals és fixat l'ordre de prelació de fonts legals a Catalunya i són assenyalats els Drets canònic i romà, pel seu ordre, com a supletoris en els Usatges, Constitucions i altres Drets del Principat, no significaren res més que el reconeixement d'una situació jurídica preexistent. Els mateixos Usatges, base inicial de la legislació catalana, eren substituïts, corregits, ampliatos o limitats per les Constitucions, Capítols i Actes de Cort. I els mateixos monarques s'obligaven a no atorgar privilegis en contra de les Constitucions; i van anul·lar aquells que les infringien.¹⁰

Pierre Vilar afirma que, per tres de les especials característiques del seu funcionament, «periodicitat, funció legislativa, condicions posades als vots fiscals», les Corts catalanes «estan a la fi del segle XIII clarament avançades respecte a l'evolució dels organismes representatius del mateix tipus nascuts fora, a Europa o a la mateixa península Ibèrica.»¹¹

Elías de Tejada, en referir-se a la totalitat dels organismes estatals del Principat -Monarca, Braços i Generalitat-, escriu que «con tales elementos (...) la ordenación constitucional de Cataluña alcanzó en el siglo XIV una modernidad que asombra y un sentido de respeto a la libertad humana que bien podemos anhelar en el siglo XX». I, tot fent notar que a Catalunya «no hubo dictadores ni caudillos fundados en la fuerza de sus huestes», afirma que «la civilización universal recibió, entre otras cosas, una aportación catalana digna del máximo relieve: la consecución de la fórmula de libertad política más perfecta de la Edad Media» S'adona que «una serie de

---

⁹Vegeu J.-M. Pons Guri: Constituciones de Cataluña, en «Nueva Enciclopedia Jurídica, publicada bajo la dirección de Carlos E. Mascareñas, tomo V, preparado por Buenaventura Pellisé Prats» Francisco Seix Ed., Barcelona 1953, pàg. 232-240.

¹⁰Ibid. Vegeu també a l'Apèndix Los fueros de Cataluña, Descripción comentada de la constitución histórica del Principado.

¹¹Pierre Vilar, op. cit., II, pàg. 120.

circunstancias coincidentes en tierras catalanas congregaron los ingredientes precisos para el cultivo de la rara flor de la libertad política»; i recalca: «Cataluña conoció las fórmulas más excelentes de libertad medieval.»¹²

Tampoc no podem oblidar que són de creació netament catalana els Consolats de Mar, que tanta influència van tenir en les relacions internacionals de l'edat mitjana. I que la primera vegada que trobem utilitzada la paraula nació en el sentit de nació-estat és amb aplicació a Catalunya. Cal afegir el detall, encara més significatiu, que aquest concepte de nació el trobem formant part del llenguatge usual dels Parlaments i dels Palaus.

Potser, entre el 1250 i el 1350, el Principat català és el país d'Europa a propòsit del qual seria menys inexacte, menys perillós, de pronunciar uns termes aparentment anacrònics: imperialisme politicoeconòmic o «estat-nació», ens fa notar Pierre Vilar. És ell mateix qui s'anticipa a qualsevol que en pogués dubtar. «Estat-nació tan aviat?», es pregunta. La resposta, però, haurà de ser afirmativa: «en trobem força trets colpidors a l'estructura de la Catalunya medieval.». I, més endavant, afegeix: «és àdhuc probable que l'Europa dels mateixos segles devia oferir difícilment uns fenòmens economicopolítics tan pròxims als fets nacionals moderns. (...) A Espanya, finalment, l'expansió reconqueridora ha fet de Castella, a la primera meitat del segle XIII, el regne dels *Concejos* i de les *Cortes* més pròxim a les estructures d'Aragó. Però, del 1250 al 1350, la solidaritat entre dinastia, noblesa i classes mitjanes es troba en plena crisi. Portugal donarà, amb la casa d'Avis, l'exemple d'una dinastia nacional i d'una burgesia unides en llurs desig d'expansió. Però Castella i Portugal, futures nacions, i nacions imperialistes, no ho esdevindran fins més tard, completament a la fi del segle XIV i, després, del XV, quan la creació política catalana ja s'esgota.

«Aquesta creació és, doncs, remarcable, sobretot pel que té de precoç. Llengua, territori, vida econòmica, formació psíquica, comunitat de cultura: les condicions fonamentals de la nació ja hi són reunides perfectament des del segle XIII; no hi manca ni tan sols aquesta preocupació pel *mercant, escola en la qual la burgesia aprèn el nacionalisme*; deu textos provarien que aquesta és la preocupació dominant que fa que la classe mercantil catalana vulgui el seu estat.»¹³

---

¹²Elías de Tejada, op. cit., pàg. 28-29-269-270.

¹³Pierre Vilar, op. cit., 11, pàg. 131 i 134.

Ja Elías de Tejada, per camins diferents, havia arribat a conclusions semblants a les de Pierre Vilar, tocant al fet nacional català:

«De notar es que esta reciedumbre solidísima de la monarquía federal catalano-aragonesa de los Pedros y de los Jaimes no menoscaba en lo más mínimo la personalidad aparte de cada uno de sus componentes (...) la personalidad de Cataluña se mantenía claramente perfilada, con tanta nitidez que en la perspectiva histórica en que me es hacedero considerarla resulta una de las más antiguas naciones de Occidente.»¹⁴

Però, si bé sembla evident la precocitat de formació de la nacionalitat catalana, l'anàlisi d'un seguit de factors ens duu a considerar que també la nació catalana fou precoç en la seva decadència. D'aquesta decadència, n'és un signe ben significatiu la manera com es desenvolupa el Compromís de Casp i el seu resultat. Però fins i tot d'aquesta decadència cal valorar-ne un factor positiu: la capacitat de les classes populars per a presentar les seves reivindicacions, fins a arribar a la revolta si no són convenientment ateses. L'aixecament dels remences marca un dels moments més decisius de l'ascensió econòmica de la pagesia catalana.

Mentrestant, malgrat alguna topada cruenta, els catalans, que més d'una vegada s'han sentit amenaçats per França, no temen ni odien Castella. Res no els pot fer sospitar que, com a conseqüència del casament de Ferran amb Isabel, Castella intentarà dominar-los.¹⁵ Aquesta convicció es manté durant el regnat de Carles I. Però, malgrat que Catalunya continua regint-se per les lleis que ella mateixa es dicta amb plena sobirania política, a partir de Felip I d'Aragó (II de Castella) es produeixen alguns malentesos i els catalans comencen a considerar amb una certa aprensió el fet que el seu comte -el comte de Barcelona- sigui, a més de rei d'Aragó, rei de Castella i que, en lloc de tenir la seva Cort a Barcelona, com succeïa abans, la tingui a Madrid.

Finalment, la topada es produeix. La política seguida pel comte-duc d'Olivares condueix a l'aixecament català dels segadors. La guerra que se'n deriva es perllonga per espai de catorze anys. Un cop acabada, si bé de moment ha de sofrir certes restriccions, la personalitat nacional de Catalunya tendirà a enrobustir-se. Però, d'altra banda, el saldo de la guerra li és desfavorable, ja que els territoris catalans del nord dels Pirineus són separats del Principat i annexats a França.

---

¹⁴Elías de Tejada, op. cit., pàg. 21.

¹⁵Vegeu a l'Apèndix «Pacte entre el regne de Castella i la Corona d'Aragó».

No serà fins acabada la Guerra de Successió durant la qual Catalunya pren partit por l'arxiduc Carles d'Àustria, que la política que preconitzava el comte-duc d'Olivares es veurà realitzada.

«Tenga Vuestra Majestad por el negocio más importante de su Monarquía el hacerse rey de España: quiero decir, Señor, que no se contente V. M. con ser rey de Portugal, de Aragón, de Valencia, conde de Barcelona, sino que trabaje y piense, con consejo maduro y secreto, por reducir estos reinos de que se compone España al estilo y leyes de Castilla, sin ninguna diferencia.»¹⁶

Aquestes són les paraules amb les quals el comte-duc aconsellava el rei. I, dels tres camins que se li presentaven com a més idonis per assolir-ne l'objectiu, serà el tercer, el de la força, el que conduirà a això que se n'ha dit la unificació d'Espanya. «Como por nueva conquista», Felip V assolirà «asentar y disponer las leyes en la conformidad de las de Castilla.»¹⁷

***

Malgrat que a Catalunya, com arreu del món, el poder només era assequible a unes elits determinades i que unes classes socials s'aprofitaven de bona part de l'esforç que realitzaven les altres, en el seu conjunt els catalans tenien consciència de gaudir, cadascun dins el seu estament, d'uns privilegis i d'una llibertat que eren negats als ciutadans d'altres països. Aquest fet contribuï a enfortir el sentiment de comunitat diferenciada que ja tan nítidament es destacava pel sol fet d'existir a tot Catalunya una llengua i uns certs hàbits generals en comú. Com a conseqüència de l'esforç que als catalans els calgué fer, a partir del segle XVI, per preservar llur comunitat d'un intent de domini que tendia a desfigurar-la, va començar a prendre forma una nova mena de patriotisme -sobretot en la Guerra dels Segadors i en la de Successió- que ja no era afany d'engrandiment i d'expansió, com ho havia estat a l'època en què la bandera de Catalunya onejava arreu de la Mediterrània. Ara es tractarà d'un patriotisme que es bat a la defensiva, en altres paraules: de *nacionalisme reivindicatiu*, malgrat que aquest vocabulari encara no estigui en curs al moment en què ja es fa visible l'actitud col·lectiva que en constitueix la característica més essencial.¹⁸

---

¹⁶Cánovas del Castillo: Estudios del reinado de Felipe IV, a Obras, Madrid 1888, vol. I, pàg. 56.

¹⁷Ibid., I, pàg. 56-60.

¹⁸Ja del tot enllestit aquest llibre i lliurat a l'editor, ha aparegut una obra important que, en certs aspectes, es relaciona força directament amb la temàtica d'aquesta Panoràmica. Em refereixo a La guerra civil catalana del segle XV (Edicions 62, Barcelona 1973, 2 vols.) de Santiago

Després, un cop perduda la llibertat, usant en cada època diferents denominacions i, fins i tot, sense usar-ne cap en determinats períodes, aquest nacionalisme reivindicatiu sofrirà diferents vicissituds i es desplegarà en diverses branques. I serà sempre el record de la puixança el progrés i la llibertat viscuda en comú en el passat i l'afany de trobar-hi un equivalent vàlid cara al futur allò que mantindrà i abrivarà en els catalans l'entreteixit bàsic de llur comú particularisme.

Sobrequés i Vidal i Jaume Sobrequés i Callicó, en la qual, d'una manera perfectament documentada, hom fa notar que el patriotisme dels catalans de l'època de Joan II És ja un patriotisme que té totes les característiques del patriotisme dels nostres temps.